

СОТ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МАҢЫЗЫ, ТҮШҮНҮГҮ ЖӨНҮНДӨ
О СУЩНОСТИ, ПОНЯТИИ СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ABOUT THE ESSENCE AND CONCEPT OF JUDICIAL ACTIVITY

Туйчиева Мухсинобону Батыровна
Туйчиева Мухсинобону Батыровна
Muhsinabonu Batirovna Tuichieva

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Урайым кызы Айжан
Урайым кызы Айжан
Uraim kyzy Aizhan

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

Садиров Султанбек Шамшидинович
Садиров Султанбек Шамшидинович
Sadyrov Sultanbek Shamshidovich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

СОТ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МАҢЫЗЫ, ТҮШҮНҮГҮ ЖӨНҮНДӨ

Аннотация

Маанилүүлүк. Бул макалада, бүгүнкү реформалардын негизинде, сот системасын жакшыртуу үчүн чараларды аныктоодо, сот системасын жакшыртуунун жолдорун аныктоо, пландаштырылган маңызын жана өзгөчөлүктөрүн аныктоо зарыл. Соттук иш-аракеттерди адилеттүүлүктү ишке ашыруунун каражаты катары карасак, изилдөөчүлөр арасында бул өз ара шартталган кубулуштардын мамилеси боюнча бир пикир жок экендигин белгилей кетүү керек. Көп учурда изилдөөчүлөр Сот адилеттигинин концепциясына соттук ишмердүүлүктүн белгилерин да кошушат. Биздин көз карашыбызда, соттордун чыныгы маңызы коомдук жашоонун укуктук чөйрөсүндө аткаруу ыйгарым укуктарына ээ болуу жана бул ыйгарым укуктарды процесстик мыйзамга ылайык жүзөгө ашыруу катары каралышы керек. Бирок, бул жерде да бийликтин (ыйгарым укуктардын) өзгөчөлүктөрү анын ишке ашыруу формасы менен аралашып турат, анткени ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруу соттук иш-аракет, башкача айтканда, бийликти ишке ашыруу.

Ачкыч сөздөр: судопроизводство, основание, власть, право, законность, судопроизводство, правосудие

О СУЩНОСТИ, ПОНЯТИИ СУДЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ABOUT THE ESSENCE AND CONCEPT OF JUDICIAL ACTIVITY

Аннотация

Актуальность. В данной статье рассмотрены определение сути и характеристик деятельности судебного органа, на основе которых планируется определить пути совершенствования судебной системы, является необходимым при определении мер по совершенствованию судебной системы. Рассматривая судебную деятельность как средство осуществления правосудия, следует отметить, что среди исследователей нет единого мнения о взаимосвязи этих взаимообусловленных явлений. Часто исследователи также включают признаки судебной деятельности в понятие правосудия. С нашей точки зрения, истинную сущность судебной власти следует рассматривать как обладание правоприменительными полномочиями в правовой сфере общественной жизни и осуществление этих полномочий в соответствии с процессуальным законодательством. Однако даже здесь наблюдается смешение характеристик власти (полномочий) с формой ее осуществления, поскольку осуществление полномочий - это судебная деятельность, то есть реализация власти.

Abstract

Relevance. Meanwhile, in the light of today's reforms, determining the essence and characteristics on the basis of which it is planned to determine the ways to improve the judiciary is indispensable in determining measures to improve the judiciary. Considering the judicial activities as a means of realizing justice, it should be noted that there is no consensus among researchers on the relationship of these mutually conditioned phenomena. Often, researchers also include signs of judicial activity in the concept of justice. From our point of view, the true essence of the judiciary is to be considered as the possession of enforcement powers in the legal sphere of social life and the exercise of these powers in accordance with procedural law. However, even here there is a mixture of the characteristics of power (powers) with the form of its implementation, because the exercise of powers is judicial activity, that is, the realization of power.

Ключевые слова: сот ишмердүүлүгү, негиз, ыйгарым укуктары, бийлик, мыйзам, укук, соттук иш-аракет, адилеттүүлүк

Keywords: legal proceedings, foundation, authority, authority, law, legal proceedings, justice

Киришүү

Актуалдуулугу. Бул изилдөөнүн темасынын актуалдуулугун аныктаган эң маанилүү жагдай-бул коомдун жана мамлекеттин соттук ишмердүүлүктүн сапатын жакшыртуу үчүн өсүп жаткан муктаждыгы. Бул муктаждык акыркы жылдары жеке адамдардын жана юридикалык жактардын Кыргыз Республикасынын сотторуна кайрылууларынын санынын олуттуу өсүшүнөн көрүнүп турат. Соттор тарабынан каралган иштердин санынын өсүшү соттук иш-аракеттердин сапатын жакшыртуу максатында чечилиши керек болгон көптөгөн теориялык жана практикалык көйгөйлөрдүн булагы болуп саналат. Соттук ишмердүүлүктүн теориялык аспектилери боюнча изилдөөлөрдү жаңыртуучу жагдай-бул бүгүнкү күнгө чейин ички юриспруденцияда топтолгон соттук ишмердүүлүк жөнүндө илимди системалаштыруу зарылдыгы. Соттук ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүнө, мүнөздөмөлөрүнө жана элементтерине байланыштуу бул илим катары өзүнчө бойдон калууда, айкалыштырылбайт, бул сот ишмердүүлүгүн система катары бүтүн көрүнүш катары изилдөөгө олуттуу татаалдаштырат.

Сот системасы-бул мыйзам тарабынан түзүлгөн жана жөнгө салынган атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик соттордун укуктук чыр-чатактарды жана алардын компетенциясына берилген башка маселелерди чечүү жана чечүү мүмкүнчүлүгү жана жөндөмү.

Ошондуктан, бийлик мыйзамда көрсөтүлгөн иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу укугу катары тартип укугу катары каралышы керек. Бийлик аны ишке ашырбай эле декларативдүү. Сиз билгендей, бийликти ишке ашыруу бийликтин ишмердүүлүгү аркылуу гана мүмкүн болот, биздин учурда, сот ишмердүүлүгү аркылуу, анын маңызы алардын түзүлүшү жана мазмуну менен аныкталат.

Адилеттүүлүк-бул мыйзамдарды бузуу же бузуу менен байланышкан ар кандай социалдык чыр-чатактарды чечүүгө багытталган мамлекеттик иш-аракеттердин бир түрү.

Сот системасы-мамлекеттик бийликтин көз карандысыз жана көз карандысыз тармагы. Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө" конституциялык Мыйзамынын 2-пунктунда Кыргыз Республикасынын сот бийлиги судьялардын өкүлдөрү болгон сотторго гана таандык:

- 1) Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун;
- 2) Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун;
- 3) Кыргыз Республикасынын жергиликтүү сотторунун;

4) мыйзам менен түзүлгөн атайын соттордун. Соттор-Кыргыз Республикасынын Конституциясында жана ушул конституциялык Мыйзамда каралган тартипте адилеттүүлүктү жүзөгө ашырууга жана өз милдеттерин кесиптик негизде аткарууга укуктуу адамдар. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 94-беренесинде сот бийлиги мыйзамда белгиленген конституциялык, жарандык, кылмыш, административдик жана башка соттук териштирүүлөр аркылуу жүзөгө ашырылат. Кыргыз Республикасындагы сот бийлиги сот бийлигинин эң маанилүү функциясы катары Кыргыз Республикасынын атынан жүзөгө ашырылат жана укуктарды жана эркиндиктерди, ошондой эле адам жана жарандын, юридикалык жактардын, коомдун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын, мыйзамдарынын, башка ченемдик укуктук актыларынын жана эл аралык келишимдердин аткарылышын камсыз кылууга милдеттүү. Сот системасы Кыргыз Республикасынын Конституциясында камтылган, мыйзамдуулуктун маңызын жана милдеттерин чагылдырган демократиялык принциптерге негизделген. Кыргыз

Республикасынын Конституциясынын 94-беренесинде Кыргыз Республикасында сот гана жүзөгө ашырылат.

Ал эми "принцип" деген сөз латын тилиндеги "принципиум" деген сөздөн келип чыккан. Ушул негизде, соттордун принциптери-бул ушул тарыхый мезгилдеги мамлекеттеги соттордун эң жалпы мүнөздөмөсүн объективдүү аныктаган, соттордун социалдык максатын ачып берген жана анын демократиялаштыруу деңгээлин көрсөткөн негизги жана жетекчилик укуктук жоболор, б.а. адилеттүүлүктүн бардык принциптери бүтүн жана ырааттуу системаны түзөт. Бир принциптин иш-аракети башка принциптерди аныктайт жана алардын ар бири тарабынан аныкталат. Адилеттүүлүктүн принциптеринин бирин бузуу, эреже катары, бүтүндөй системаны же принциптердин көпчүлүгүн бузууга алып келет. Бул системадагы принциптердин ар бири калган принциптердин кепилдиги болуп саналат. Мисалы, тараптардын тең укуктуулугу жана сот процессинин ыраатсыздыгы тараптарга соттук коргоого, сот адилеттигине жетүүгө, ошол эле учурда соттордун көз карандысыздыгына жана ишти чечүүдө калыс болушуна кепилдик берет. Эл аралык укукта демократиялык мамлекетте адилеттүүлүктүн принциптерин жана стандарттарын аныктаган ар кандай деңгээлдеги көптөгөн уставдар бар. Адилеттүүлүктүн принциптери маселеси үчүн эл аралык инструменттер керек, мисалы, БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан 1948-жылдын 10-декабрында кабыл алынган Адам укуктарынын Жалпы Декларациясы, адам укуктарын жана негизги эркиндиктерди коргоо боюнча конвенция, 1950-жылдын 4-ноябрында кабыл алынган, жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт, 16-ноябрда кабыл алынган. Аны Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы 1966-жылдын декабрында кабыл алган. 1948 - жылдын 10-декабрындагы Адам укуктарынын жалпы декларациясында сот системасын жана сот процессин мүнөздөгөн төмөнкү принциптер белгиленген:

- бардык адамдар мыйзам алдында бирдей жана мыйзамды бирдей коргоого укугу бар. Бардык адамдар бул декларацияны бузган ар кандай басмырлоодон жана мындай басмырлоого үндөөдөн бирдей коргоого укуктуу;
- эгерде ал Конституция же мыйзам тарабынан берилген негизги укуктарды бузса анда ар бир адам өзүнүн укуктарын компетенттүү соттор тарабынан калыбына келтирүүгө укуктуу; - ар бир адам өзүнүн укуктарын жана милдеттерин аныктоого жана ага берилген кылмыш ишинин жарактуулугун аныктоого укуктуу, анын иши көзкарандысыз жана калыс сот тарабынан адилеттүүлүктүн бардык талаптарына ылайык жана ачык каралат;
- кылмыш жасады деп айыпталган ар бир адам күнөөсүз болууга укуктуу, анын күнөөсү коомдук тартипте аныкталганга чейин анда ал укуктук буйрук менен коргонуу үчүн бардык мүмкүнчүлүктөргө ээ;
- эч ким кылмыш үчүн соттолушу мүмкүн эмес, анткени анын комиссиясы учурунда ички укук же эл аралык укук боюнча кылмыш болгон эмес. Ошондой эле кылмыш жасалган учурда колдонула турган жазадан оор жаза колдонулбайт.

Кыргыз Республикасында сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун негизги принциптери Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4-беренесинде "Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу жөнүндө" камтылган жана төмөнкүлөрдү камтыйт:

- 1) сот тарабынан гана сот адилеттигин жүзөгө ашыруу;
- 2) Мыйзамда каралган иштерде сот адилеттигин жүзөгө ашыруу акысыз;
- 3) соттордун көз карандысыздыгы жана судьялардын көз карандысыздыгы;
- 4) мыйзам жана сот алдында баарынын тең укуктуулугу;

- 5) мыйзамдуулук жана адилеттүүлүк;
- 6) объективдүүлүк жана калыс болуу;
- 7) процесстин бардык катышуучуларына сый мамиле кылуу;
- 8) судьялардын жоопкерчилиги;
- 9) бардык соттордо соттук териштирүүнүн ачык жана ачык-айкын болушу;
- 10) соттук документтердин милдеттенмеси;
- 11) жарандардын сот адилеттигин жүргүзүүгө мыйзамда белгиленген тартипте катышуусу.

Кыргыз Республикасынын сот системасы мыйзамда белгиленген конституциялык, жарандык, административдик, кылмыш жана башка соттук териштирүүлөрдө сот бийлигин жүзөгө ашырган бардык соттордон турат. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, Кыргыз Республикасынын сот системасы Конституция жана мыйзамдар менен түзүлөт; ал Жогорку Соттон жана жергиликтүү соттордон турат. Кыргыз Республикасынын сот системасы бирдиктүү. Искусствого ылайык. Кыргыз Республикасынын Жогорку Соту жана жергиликтүү соттор (райондук соттор, шаарлардагы райондук соттор, шаардык соттор, административдик соттор, аймактык соттор, Бишкек шаардык соту) мыйзамда каралган жарандык, кылмыш, экономикалык, административдик жана башка иштерде сот адилеттигин жүзөгө ашырган соттордун системасын түзөт. Кыргыз Республикасынын сот системасынын биримдиги төмөнкүлөр менен камсыздалат:

- 1) Конституция жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен түзүлгөн сот системасынын жалпы жана бирдиктүү принциптери;
- 2) бардык соттордун мыйзамдар менен белгиленген бирдиктүү тартип эрежелерин сактоосу;
- 3) Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жана мыйзамдарынын бардык сотторунун, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык күчүнө кирген эл аралык укуктун жана эл аралык келишимдердин жалпы кабыл алынган принциптеринин жана ченемдеринин бирдей колдонулушу;
- 4) Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагында күчүнө кирген соттук актыларды жүзөгө ашырууга милдеттенме;
- 5) соттук статустун бирдейлигин укуктук консолидациялоо;
- 6) сотторду бюджеттен каржылоо.

Соттордун укуктук мүнөзү-укуктук мамлекетте ал бирдей эрежелерге баш ийет, алардын көз карандысыздыгы жана абсолюттук көз карандысыздыгы чечүүчү мааниге ээ. Ошол эле учурда, сот системасы саясаттан тышкары, коомдо болуп жаткан көйгөйлөрдөн обочолонуп, иштей албасын түшүнүү керек. Жалпысынан көз карандысыздык ар кандай бийликтин негизги жана милдеттүү белгиси деп кабыл алынат. Сот системасынын тышкы көз карандысыздыгы биринчи кезекте төмөнкүлөрдү камтышы керек: соттун көз карандысыздыгын мыйзамдуу орнотуу; соттордун тышкы таасирдин ар кандай түрүнөн чыныгы көз карандысыздыгы, бул көз карандысыздыкты башка бардык мамлекеттик органдар, саясий партиялар жана жарандар таанышы; сот тармагын мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлигинен бөлүү, соттун жоопкерчилиги (судья) анын абийири менен гана, мыйзам тарабынан гана берилиши; сот адилеттиги жаатында гана эмес, сот администрациясы жаатында да көз карандысыздык; сот системасынын түзүлүшүнүн биримдиги жана бүтүндүгү; сот системасын түзүүнүн туруктуу мүнөзү, судьялардын чексиз бийлиги, принцип; мамлекеттин бардык кызматкерлеринин чечимдерин аткаруу. Соттордун ички көз карандысыздыгы төмөнкүлөрдү камсыз кылат: соттордун кемчиликсиз жеке сапаттары;

жогорку кесипкөйлүк, мыйзамсыз чечимдерди чыгаруу; соттордун социалдык жана финансылык шарттары; ар бир судьянын сот адилеттигинин субъектиси катары бийлиги. Соттордун ролу жана орду сотторду түзүү системасына жана соттун мыйзам чыгаруу, аткаруу, саясий бийликтен көз карандысыздыгына жана соттун ишмердүүлүгүнө таасир эткен көптөгөн терс факторлордон соттордун коопсуздугуна байланыштуу. Дүйнө жүзү боюнча белгилүү болгон сот системасынын негизги үлгүлөрүн талдоо бул өлкөлөрдөгү сот системасы жөнүндө мыйзамдар сот структурасын курууда эки милдетти чечүүгө багытталгандыгын көрсөтөт: тиешелүү сот статусун бекемдөө; сот системасынын жана ар бир судьянын чыныгы көз карандысыздыгын камсыз кылуу.

Демек, соттук укуктун принциптерин аныктоодо биз соттордун бүтүндүгүн анын иштешинин бардык багыттарында чагылдырган эң жалпы принциптерге көңүл бургубуз келет. Соттук укуктун принциптери, биз көрүп тургандай, төмөнкүдөй каралышы мүмкүн: адам жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин артыкчылыгы, бийликти бөлүштүрүү принциби, бийликтин сот тармагынын көз карандысыздыгынын принциби, сот бийлигинин биримдигинин принциби, мыйзамдуулук принциби, жарнама принциби.

Мамлекеттик бийликтин кайсы бир тармагын, анын ичинде сот бийлигин уюштуруунун жана иштетүүнүн биринчи жана эң маанилүү принциби-адам жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин артыкчылыгы. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинде "адам, анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук болуп саналат. Адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети болуп саналат. "Ошол эле учурда, бардык жарандардын жана уюмдардын укуктары сот бийлиги тарабынан бирдей урматталышы жана корголушу керек.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. БахрахД. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право : учебник для вузов. — М., 2007.
3. Гражданский процесс : учебник / В. В. Аргунов, Е. А. Борисова, Н. С. Бочарова [и др.] ; под ред. М. К. Треушникова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М., 2014.
4. Гражданский процесс : учебник для бакалавров / С. А. Алехина, В. В. Блажеев, А. Т. Боннер [и др.] ; отв. ред. В. В. Блажеев, Е. Е. Уксусова. — М., 2015.
5. Гуськова А. П., Муратова Н. Г. Судебное право: история и современность судебной власти в сфере уголовного судопроизводства : монография. — М., 2005.
6. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс : полный курс. 2-е изд., доп. и перераб. М., 2008.
7. Куракова Н. В. Место исполнительного производства в системе права // Арбитражный и гражданский процесс. — 2004. — № 12.
8. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебское право. — М., 2011.
9. Джунусова, Д. А. Соотношение независимости судей с их ответственностью, подчиненностью Конституции Кыргызской Республики и закону / Д. А. Джунусова, Н. Бегматов // Вестник Ошского государственного университета. Право. — 2022. — № 1. — С. 65-76. — DOI 10.52754/16948661_2022_1_7. — EDN FEWMYG.